

ЛІХЕНОЛОГІЧНИЙ ГЕРБАРІЙ ІНСТИТУТУ БОТАНІКИ ІМ. М.Г. ХОЛОДНОГО АН УКРАЇНИ

гербарій, лишайник, гербарні зразки

Гербарій Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН України засновано в 1921 р., після перетворення Комісії по вивченню спорових рослин у Ботанічний кабінет (музей) та Гербарій, які очолив академік О.В. Фомін, а першими співробітниками були Д.К. Зеров, П.Ф. Оксюк, з 1922 р. — А.С. Лазаренко, А.М. Окснер та ін.

У короткій нотатці «Ботанічний кабінет та Гербарій Української академії наук у м. Києві» [3] Д.К. Зеров відмітив, що основну увагу співробітники Ботанічного кабінету приділили заснуванню Гербарію. Для цього на початку 1922 р. до відповідних ботанічних установ і окремих фахівців були надіслані листи з проханням передавати збірки рослин для гербарію. І в тому ж році почали надходити колекції рослин, котрі разом з матеріалами, зібраними співробітниками Ботанічного кабінету, стали основою гербарію, що наприкінці 1923 р. нараховував 15 тис. гербарних аркушів квіткових рослин.

За участю О.З. Архимовича та А.М. Окснера було засновано гербарій лишайників і розпочато створення гербаріїв мохоподібних та грибів [2].

Як зазначав А.М. Окснер (Центр. науч. арх. АН України ф. 199, оп. 1, спр. 179, арк. 23), в Києві у О.В. Фомина з 1919 р. лишайники почав вивчати О.З. Архимович — спочатку при Київському Ботанічному саді, згодом — при Ботанічному Кабінеті та Гербарії АН УРСР. У своєму розпорядженні він мав лише деякі старі класичні праці з ліхенології та «Флору лишайників Средней России» О.О. Єленкіна. Визначені гербарні колекції були зовсім відсутні, а тому О.З. Архимовичу було надзвичайно важко визначати лишайники. Ця обставина й примусила його обмежитись вивченням лише трьох родів листуватих та кущистих лишайників. У подальшому О.З. Архимович залишив дослідження цієї групи рослин.

З 1922 р. до Ботанічного кабінету та Гербарію Української Академії наук був зарахований (спочатку позаштатним науковим співробітником — консерватором, а з 1924 р. — штатним науковим співробітником) А.М. Окснер, який став фундатором ліхенологічного гербарію в Інституті ботаніки.

Як видатний флорист-систематик А.М. Окснер розумів надзвичайну цінність та значення гербарію, в основу якого покладено великі власні колекції лишайників А.М. Окснера з Білорусі, різних районів України, Уралу, Сибіру та Далекого Сходу. Протягом усього життя А.М. Окснер приділяв багато уваги поповненню фондів гербарію. Цьому також сприяли численні колекції, надіслані А.М. Окснерові науковцями з різних регіонів колишнього СРСР. Особливо багато матеріалів зібрано по ліхенофлорі Середньої Азії та арктичних районів Росії.

Гербарні зразки лишайників зберігаються в стандартних паперових пакетах, наклеєних по одному — два на аркуші паперу розміром 20 x 30 см і складених у картонну папку. Кожна папка містить 20 — 30 пакетів. Спочатку їх

зберігали в спеціальних дерев'яних шафах, а тепер — у стандартних металевих.

У 80-х рр. була зроблена спроба переведення аркушів для розміщення зразків на нові формати у зв'язку з тим, що розміри металевих і дерев'яних шаф значно відрізнялися (виконавець — О.Ф. Солоніна). Тому частина гербарних зразків (понад 11 тис.) зберігається в стандартних паперових пакетах, що наклеєні по два — три на аркуші паперу розміром 30 x 40 см і складені в паперові «сорочки» на картонному аркуші такого ж розміру. Однак через те, що ці «сорочки» не зав'язуються, окремі аркуші часто розсуваються (особливо при зберіганні об'ємних зразків кустих лишайників чи епілітних лишайників на шматочках каміння), що призводить до їх швидкого псування. Тому дана спроба була визнана невдалою і переведення всього гербарію лишайників на такий формат у подальшому не планується. Кожний зразок має етикетку, на якій зазначені назва виду (чи видів), місце і дата збору, а також прізвище колектора та автора визначення.

У гербарії є картотека деяких таксонів родин *Physciaceae*, *Teloschistaceae* та *Cladoniaceae*, до якої занесена вичерпна інформація з етикетки кожного зразка. Всі визначені матеріали пронумеровані.

Зразки в межах одного виду згруповані в три групи: лишайники з території України, колишнього СРСР та інших зарубіжних країн. Зразки, зібрані на території України, скомплектовані по областях.

Гербарій лишайників Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН України нині налічує понад 46 тис. визначених зразків, серед яких 30 тис. інсерованих. Останні розміщені згідно з «Catalogus lichenum universalis» О. Цальбрукнера [4]. В межах роду види розміщені в алфавітному порядку. Найкраще представлена в гербарії флора лишайників України (29160 зразків, тобто 63,4 % від їх загальної кількості).

Головними колекторами лишайників України були А.М. Окснер та М.Ф. Макаревич. Крім того, в ліхенологічному гербарії зберігаються значні колекції лишайників із Західного Полісся (Волинська, Рівненська, Житомирська області) В.Р. Маслової (1971 — 1974 рр.), з Республіки Крим — збори А.М. Окснера та Є.Г. Копачевської (1954, 1959 рр.), з Криму і Черкаської обл. — Є.Г. Копачевської, з Донецької та Луганської областей — А.М. Окснера і Є.Г. Копачевської, Закарпатської, Хмельницької, Тернопільської, Львівської, Івано-Франківської областей та Криму — І.Л. Навроцької, з Київської, Черкаської, Кіровоградської областей — С.Я. Кондратюка, з Лівобережного Лісостепу (Полтавська, Сумська, Харківська області) — О.М. Байрак.

Крім того, в останні роки до гербарію надходять зразки цікавих знахідок та рідкісних видів, виявлених під час останніх ліхеноіндикаційних та флористико-систематичних досліджень.

Лишайники Волинської обл. (700 зразків) представлені великими колекціями¹ Є.М. Бродіс (1940, 1949 рр.) і Н.В. Кондратьєвої (1949, 1951 рр.), а також колекціями В.В. Монтрезора (1879, 1880 рр.), А.С. Лазаренка (1924 р.); М.Ф. Макаревич та О.Г. Ромс (1957 р.), В.Р. Маслової (1969, 1970 рр.). В гербарії зберігаються також окремі зразки, зібрані А.І. Барбаричем (1949 р.), Н.І. Косцем (1949 р.), О.В. Топачевським (1950 р.) та В.П. Гелютюю (1984 р.).

Найбільша колекція лишайників з Львівської обл. (загальна кількість зразків становить 1290) була зібрана А.М. Окснером (1950 р.) та М.Ф. Макаревич (1940 р.). Серед інсерованих матеріалів у гербарії зберігаються також колекції Ю.Д. Клеопова (1924, 1927 рр.), І. Зоза (1940 р.) та І.Л. Навроцької (1978 р.). Окремі зразки лишайників Львівщини зібрані Н. Лойка (1869 р.), Н.І. Косець (1940 р.), Н. Слободян (1949 р.), М.І. Котов (1953), К.О. Улична (1956), О.Г. Ромс (1961) та С.Я. Кондратюк (1987 р.).

Лишайники Рівненської обл. (350 зразків) представлені лише колекціями

¹ Тут і нижче для кількісного розмежування зборів різних колекторів ми прийняли таке умовне позначення: великі колекції — понад 150 зразків з одного місцезнаходження, колекції — 30 — 150, окремі збори (чи збори окремих лишайників) — 5 — 30 зразків.

С. Мельник (1950 р.), В.Р. Маслової (1969, 1970 рр.) та С.Я. Кондратюка (1988 р.), а також окремими зборами І. Зоза (1929 р.), Є.М. Брадів (1950 р.) і Г.Ф. Бачуриної (1951 р.).

Найбільші колекції лишайників з Житомирщини (загальна кількість зразків становить 2580) зібрали Д.К. Зеров (1924, 1925, 1929 — 1932 рр.) та А.М. Окснер (1923, 1925, 1931, 1935, 1948 — 1951 рр.). Серед інсерованих матеріалів ліхенологічного гербарію зберігаються також колекції А.С. Лазаренка (1923 — 1925, 1930 рр.), Н. Пелашенка (1924 р.), П. Окснюк (1925) та Ф. Гриня (1938 р.). Зі зборів окремих лишайників цієї області слід вказати такі П.С. Роговича (1878 р.), Єгорової (1919)¹, Я. Лепченка (1923), М. Бурчач-Абрамович (1925), М. Підплічка (1927 р.), Є. Єліна (1928, 1930 рр.), С.П. Московця (1930 р.), Г. Чернооголовка (1934 р.), Г.Ф. Бачуриної (1936, 1952, 1962 рр.), С. Мельника (1948 р.), Н.В. Кондратьєвої (1948, 1949 рр.), Н. Слободяна (1949 р.), Т. Романової (1952), Є.М. Брадів (1957), Н.П. Масюк (1959), О.Б. Блюма (1962), З. Супрункової (1967), А.І. Барбарича (1970), Т. Кобилінської (1974), М.Й. Радченка (1984 р.).

Лишайники Київської обл. (загальна кількість — 3750 зразків) представлені великими колекціями О.З. Архимовича (1914, 1919 — 1921 рр.), Є. Єліна (1921, 1923 — 1925, 1930), А.М. Окснера (1923 — 1931, 1933 — 1940, 1948 — 1951, 1961, 1962) та М.Ф. Макаревич (1937, 1938, 1946 рр.). Серед інсерованих матеріалів зберігаються також колекції Роговича (1844, 1877 рр.), В.В. Монтрезора (1857, 1876, 1878, 1880, 1891, 1892), Г. Чернооголовка (1907, 1928, 1930, 1931), Н.Ю. Вагнер (1919, 1920), М. Гродзинського (1922, 1924, 1927), М. Дубовик (1923, 1925), П. Окснюк (1923, 1924, 1926), Н. Пелашенка (1924, 1925 рр.), П. Хохол (1940 р.) та С.Я. Кондратюка (1982, 1983, 1986, 1987 рр.). Лише окремими зразками представлені збори Шмальгаузена (1881 р.), В.Р. Веленського (1908, 1912 рр.), В.І. Казановського (1916 р.), М.А. Целле (1917, 1919 рр.), Д.Я. Персидського (1919 р.), П. Титаренка (1919), В.І. Липського (1919), Єгорової (1919), Ю.Д. Клеопова (1920), М. Липковської (1923), Я. Лепченка (1923), Гітціс (1925), А.С. Лазаренка (1926 р.), З. Гіртської (1927, 1928 рр.), Соболева (1929 р.), Степченка (1930), Д.К. Зерова (1932, 1934, 1935, 1939 рр.), Г.Ф. Бачуриної (1935 р.), М.І. Котова (1938, 1939 рр.), Демко (1946 р.), Н. Слободяна (1950), М.І. Котова та Є. Карнаух (1950), Є.Г. Копачевської (1951), О.Б. Блюма (1976, 1978 рр.), Б.Є. Балковського (1981 р.), Ю.Г. Тютюнника (1984, 1985 рр.).

Серед лишайників Чернігівської обл. (загальна кількість — 580 зразків) представлені великі колекції А.М. Окснера (1919, 1923, 1956 рр.) та Базилевича (1921, 1924 рр.); колекції М. Гродзинського (1923 р.), Манойленка (1923, 1925 рр.), А.С. Лазаренка (1925, 1926 рр.), Н. Пелашенка (1926 р.), Г. Чернооголовка (1928, 1929, 1936 рр.), Ф. Гриня (1938 р.), а також окремі збори О.З. Архимовича (1921, 1922 рр.), М. Дубовик (1925 р.), Ф. Терещенка (1929), Ф.І. Левіної (1930), Ф. Поповича (1932), Слокви (1932), С.П. Московця (1932 р.), Д.К. Зерова (1933, 1940, 1941 рр.), М.І. Котова (1954 р.).

Лишайники Сумської обл. (640 зразків) — це одна колекція І. Зоза (1929, 1930 рр.), а також збори лише окремих лишайників колекторами І. Каленіченко (1836 р.), Накорчевським (1924), Манойленком (1925), А.С. Лазаренком (1925), Ф.І. Левіною (1928), Соболевим (1929), Піонковським та Г. Чернооголовком (1930), А.М. Окснером (1956), І.О. Дудкою (1968 р.).

Лишайники Хмельницької обл. (1310 зразків) представлені великою колекцією А.М. Окснера (1924 — 1927, 1935, 1937, 1951 рр.), колекціями С. Постриганя (1925, 1926), Є. Єліна (1926, 1929, 1930), А.С. Лазаренка (1926, 1927 рр.), М. Дудник (1928 р.), П.К. Козлова (1928), М.І. Котова (1929), Н. Косця (1935), М.Ф. Макаревич (1951 р.), а також окремими зразками, зібраними Пенго (1873 р.), Ф. Панасюком (1925, 1927 рр.), І. Зозом (1929 р.), Г.Ф. Бачуриною (1936), О. Ісаєвою (1948), А.І. Барбаричем (1952) та І.Л. Навроцькою (1978 р.).

¹

На жаль, в етикетках дуже часто ініціали колекторів не вказувались.

Серед лишайників Вінницької обл. (990 зразків) — великі колекції А.М. Окснера (1925, 1927, 1948 рр.) та М.І. Котова (1929 р.); колекції А.С. Лазаренка (1925 р.), Б.Є. Балковського (1930, 1936, 1937, 1939 рр.) та С.Я. Кондратюка (1982, 1983 рр.); окремі зразки, зібрані Накорчевським (1924 р.), Н. Косцем (1925), Ф.І. Левіною (1929), Прянішніковим (1929), Ф. Гринем (1938), О. Ісасвою (1948 р.).

Лишайники Черкаської обл. (1670 зразків) представлені великою колекцією А.М. Окснера (1930, 1934, 1939, 1948 рр.) та колекціями Г. Неводовського (1915, 1916, 1918), Ю.Д. Клеопова (1920, 1923, 1927), М. Підоплічка (1921, 1923, 1924, 1925), З. Супрункової (1946, 1948, 1949), С.Я. Кондратюка (1978 — 1980, 1981 рр.), а також поодинокими зборами В.В. Монтрезора (1854 р.), Л.А. Рішаві (1870), С. Постриганя (1923), М. Липковської (1923), Д.К. Зерова (1923), Д.К. Зерова та Ю.Д. Клеопова (1923), Ю.Д. Клеопова та А.С. Лазаренка (1924 р.), А.С. Лазаренка (1925, 1926 рр.), Г.Ф. Бачуриної (1944 р.), М.Ф. Макаревич (1947 р.).

Серед лишайників Кіровоградської обл. (650 зразків) — велика колекція А.М. Окснера (1920, 1921, 1924 — 1926, 1931, 1937 рр.); колекції Ф. Гриня (1950 р.) та С.Я. Кондратюка (1982, 1983 рр.), а також окремі збори Є.М. Лавренка (1923 р.), М.І. Котова (1925) та С. Постриганя (1929 р.).

Лишайники-Полтавської обл. (650 зразків) включають колекції Д.Я. Персидського (1919 р.), М. Дубовик (1923, 1924 рр.), Є. Єліна (1923 р.) та Ф. Гриня (1938 р.), а також зразки, зібрані С. Іллічевським (1924, 1928 рр.).

Серед лишайників Харківської обл. (430 зразків) — колекції Пенго (1873 р.), Є.М. Лавренка (1913, 1915 — 1919 рр.), І. Зоза (1926, 1927, 1937, 1938), А.М. Окснера (1930, 1931 рр.), а також окремі зразки, зібрані Черняєвим (1828, 1834, 1839 рр.), А.В. Чернай (1873 р.), І. Каленіченко (без дати), Л. Шкорбачовим (1909 р.), Є. Левченко (1918 р.), М.І. Котовим (1922, 1931, 1966 рр.), Н. Шостенко (1935 р.), С. Кандибою (1938 р.), Г.Ф. Бачуриною (1938), Ф. Гриня та Д.Н. Доброчаєвою (1939), М.І. Котовим і О. Мринським (1966 р.).

Лишайники Одеської обл. (150 зразків) представлені лише однією колекцією М.Ф. Макаревич (1950 р.) та зразками окремих видів, зібраними А. Андреевим (1928, 1930 рр.), М.І. Котовим (1929, 1931), Ф. Гринем (1938, 1950 рр.) та Сидельнік (1953 р.).

Серед лишайників Миколаївської обл. (410 зразків) в ліхенологічному гербарії зберігаються одна велика колекція М.Ф. Макаревич (1950 р.), дві колекції А.М. Окснера (1920, 1921, 1930, 1949 рр.) та С. Постриганя (1926 р.), а також поодинокі зразки, зібрані В. Танфільєвим (1927), С. Цяцюком (1940), А. Бельгардом (1941), В. Бронза (1941 р.), Ф. Гринем (1949, 1950 рр.).

Лишайники Херсонської обл. (1030 зразків) представлені двома великими колекціями А.М. Окснера (1924, 1929 — 1932 рр.) та М.І. Котова (1925 — 1927 рр.), колекціями Дашкевича (1838 р.), Є.М. Лавренка (1917, 1925, 1926 рр.), Я. Лепченка (1923 р.), Ф.І. Левіної (1926, 1927 рр.), А. Мусатової (1926 р.), П. Давидича (1929), Кокінаса (1932 р.), а також поодинокими зразками, зібраними Є. Левченко (1925 р.), П.К. Козловим (1925), Гордієнко (1926), Г.І. Біликом (1927), О. Свистуною (1928), А.М. Окснером та Соломонівим (1930), М. Дикою (1931), Османовою (1932), Османовою та Пивоваровою (1932), Пивоваровою та Кокінас (1932), Ф. Чічею (1935), Г. Кривошеєю (1935 р.), І. Зозом (1936, 1937 рр.), Сидельнік (1940 р.), Є. Победімовою (1947), М.Ф. Макаревич (1950 р.).

Колекція лишайників Дніпропетровської обл. (150 зразків) — це лише поодинокі екземпляри, зібрані М.І. Котовим (1925, 1926 рр.), В. Верговським (1926 р.), І. Зозом (1929, 1930 рр.), С.П. Московцем (1931 р.), А. Бельгардом (1935 р.), В. Бронзою (1939, 1941 рр.), Сидельнік (1949 р.), Гаєвою (1962), Ю.Г. Тютюником (1986 р.).

Серед лишайників Запорізької обл. (всього 250 зразків) представлені чотири колекції: Ф.І. Левіної (1926, 1927 рр.), М.І. Котова (1927 р.), А.С. Лазаренка (1927), Ф. Поповича (1934), а також поодинокі зразки, зібрані С. Перовською (1871), А. Прянішніковим (1927 р.), А.М. Окснером (1927, 1953 рр.), Є.М. Лавренком (1927 р.), Ю.Д. Клеоповим (1930), П. Козловим

(1930 р.), С.П. Московцем (1931, 1934 рр.), Г.І. Біликом (1939 р.), М. Касянюком (1952), Гасвою (1958 р.).

Лишайники Донецької обл. (790 зразків) представлені великою колекцією А.С. Лазаренка (1925 — 1927 рр.), а також колекціями Є.М. Лавренка (1923, 1927 рр.), Ю.Д. Клеопова (1925, 1927, 1940), А.М. Окснера (1930, 1939, 1953, 1954 рр.), О. Романової та Ф. Гриня (1936 р.), Ф. Гриня та Д.Н. Доброчасової (1939), М. Котова та Є. Карнаух (1939 р.), А.М. Окснера і Є.Г. Копачевської (1953, 1954 рр.), Л.І. Коваленко (1973, 1974 рр.). Серед інсерованих матеріалів з Донеччини також зберігаються поодинокі зразки лишайників, що були зібрані М. Підоплічком (1925 р.), Галишинським (1927 р.), М.І. Котовим (1927, 1939, 1969 рр.), І. Зозом (1928 р.), Г.Ф. Бачуриною (1936), Ф. Гринем (1936 р.), Четеновим (1941), Д.П. Воробйовим (1951 р.), Є.Г. Копачевською (1953, 1954 рр.), М.І. Котовим з колегами (1955 р.), М.Ф. Бойко (1967 р.), О.Б. Блюмом (1977, 1978 рр.).

Лишайники Луганської обл. (300 зразків) представлені колекціями М. Підоплічка (1925 р.), С. Постриганя (1928 р.), Г.Ф. Бачуриною (1936, 1938 рр.), А.М. Окснера та Є.Г. Копачевської (1954), а також окремими зразками, зібраними Є.М. Лавренком (1925, 1927 рр.), А.С. Лазаренком (1925 р.), Є. Левченко (1925, 1927 рр.), Є. Левченко та І. Зозом (1927 р.), І. Зозом (1927), І. Зозом і Є.М. Лавренком (1927 р.), А.М. Окснером (1928, 1936, 1956 рр.), Г. Помогайбо (1936 р.), Ф. Гринем (1939, 1950 рр.), А. Барбаричем (1940 р.).

Велику частку інсерованих матеріалів ліхенологічного гербарію (14900 зразків, або 32,5 %) складають гербарні зразки лишайників з різних країн, що входили до складу колишнього СРСР.

З території Білорусі (1770 зразків) зберігається велика колекція А.М. Окснера (1923 р.), а також окремі зразки, зібрані Бордзиловським (1918 р.), М. Підоплічком (1946), А.І. Барбаричем (1952), М.Ф. Макаревич та О.Г. Ромс (1957 р.) та ін. Лишайники Естонії в гербарії представлені лише поодинокими зразками, зібраними Х.Х. Трассом (1945 — 1949, 1951, 1956, 1959 рр.), Є.М. Брідіс (1960 р.), Aazamae (1967), С.Я. Кондратюком (1988 р.); лишайники Литви — поодинокими зразками, зібраними О.Б. Блюмом (1968, 1977 рр.); Латвії — поодинокими зборами С.Я. Кондратюка (1988 р.); Калінінградської обл. — лише окремими зразками, зібраними Н. Шостенко (1934 р.).

Лишайники європейської частини Росії представлені в ліхенологічному гербарії 340 зразками з різних регіонів. Серед лишайників Кольського п-ва найбільшою є колекція А.М. Окснера (1928 р.); також зберігаються збори К.В. Регеля (1913 р.), Юденіча (Judenicz, 1927) та Х.І. Авдимурастової (1966 р.). Лишайники Санкт-Петербурзької обл. представлені колекцією А.М. Окснера (1925 р.), а також поодинокими зборами І.А. Вереїтінова (1907 р.), К.А. Рассадіної (1926), Н. Карташова (1930), Є.Ф. Флоровської (1949), Л.М. Зауер (1956), Й. Кішки та Й. Пельта (1975 р.). Лише поодинокими зразками представлені лишайники Архангельської (Н. Савич, 1917 р.), Нижньоновгородської (І. Швецов, 1916 р., Є.Ф. Флоровська, 1940 р.), Московської (Є. Занкевич, 1929 р.), Смоленської (М.П. Томін, 1914, 1916, 1917, 1925 рр.), Тамбовської (Ю.Д. Клеопов, 1925 р.), Тверської (А.І. Колтипіна, 1915 р.), Курської (Каленіченко, 1836 р.), Орловської (Ю.Д. Клеопов, 1924 р.), Воронежської (М.П. Томін, 1914, 1925, 1926 рр.), Волгоградської (Л.Н. Соболев, 1930 р.) та Астраханської (К.С. Мережковський, 1910 р.; М.П. Томін, 1926 р.; Є.Г. Копачевська, Р. Зубець, 1962 р.) областей, Татарстану (К.С. Мережковський, 1910 р.); Ставропольського (Є. Відратюк, 1958 р.) та Краснодарського (І. Симоненко, 1939 р., А. Лопачевський, 1933 р., С.Б. Криворотов, 1979, 1981 рр., О.Б. Блюм, 1986 р.) країв.

З Молдови А.М. Окснер визначив кілька зразків лишайників за зборами Т.С. Гейдемана (1953 р.) та А. Мілько (1961 р.).

Серед лишайників Грузії (210 зразків) представлені три колекції: В. Козловського (W. Kozlowsky, 1914, 1916, 1920, 1927 рр.), В. Пахунової (1920 р.), О. Фоміна (1925, 1926 рр.), а також збори окремих лишайників (проф. Черняєв, 1832 р.; Буачідзе, 1915 р.; Я. Лепченко, 1916 р.; Я. Лепченко, Н. Вороніхін, 1916 р.; Н. Вороніхін та ін., 1916 р.; Н. Вороніхін, 1919, 1920 рр.);

Г. Воронов, 1919 р.; І. Бараташвілі, 1920 р.; Соколовський, 1926 р.; З. Супрунова, 1948 р.; Матвієнко, 1950 р.; Т. Жуковська, 1957 р.; О.Б. Блюм, 1958, 1959, 1982, 1986 рр.; В. Шарпило, 1959 р.; Н. Челідзе, 1964 р.).

Ліхенологічні матеріали з Азербайджану (650 зразків) у гербарії представлені великими колекціями А.М. Окснера (1935, 1936 рр.) та Ш. Бархалова (1936 — 1938 рр.), колекціями Ц. Гурвича (1936 р.) і П.К. Козлова (1936 р.), а також зборами ряду дослідників: А.Т. Шелковнікова (1912 р.), Птіцина, Н. Вороніхіна (1915), Пахунової, Н. Вороніхіна (1920), З. Ізвекової (1930), З. Куценко (1935), А.А. Гроссгейма (1936), С.П. Московця (1936), А. Рубцова (1937), М. Раймова (1938), А.А. Гроссгейма та М. Раймова (1938 р.), Л. Пріменка (1937, 1939 рр.), Є. Победімова (1948 р.), О.Б. Блюма (1982 р.).

Лишайники Вірменії (близько 100 пакетів) представлені колекцією А.М. Окснера (1959 р.) та зборами Н.П. Підоплічка (1927), М. Дубовик (1934), З. Супрунової (1948 р.), М. Мелісетян (1964, 1966 рр.). У цілому з Кавказу, крім перелічених зразків, серед інсерованих ліхенологічних матеріалів зберігаються також збори Данілова і Г. Воронова (1912 р.), Данілова (1913), Г. Воронова (1915), В. Пахунової (1920), В.Л. Комарова (1927), М. Підоплічка (1927 р.), Д.К. Зерова (1927, 1928 рр.), Є.Д. Віскіліної (1928 р.), Введенського (1930), З. Ізвекової (1932), М. Дубовик (1933 р.), М.І. Котова (1934, 1949 рр.), І. Симоненка (1939 р.), Х.Х. Трасса (1957), В. Шарпило (1959 р.), М.І. Котова та В.В. Протопопової (1959), О.М. Тітова (1982 р.).

Досить значною є колекція лишайників з арктичних районів Росії (820 зразків), переважну частину якої А.М. Окснер опрацював у ході підготовки «Определителя лишайников Советской Арктики». Серед цих матеріалів зберігаються велика колекція Ф. Гриня (1933, 1934 рр.), колекції В.Н. Андрєєва з колегами (1931, 1932 рр.), Б.Н. Городкова та Б.А. Тіхомірова (1935 р.), Н.І. Темноєва (1937), Є.С. Короткевича (1950, 1954 рр.), Б.А. Тіхомірова, В.А. Гаврилюка (1956 р.), а також збори Є. Бромберга (1926), П.М. Колтановського (1927), К.Я. Лукса (1927), В.Б. Сочави (1929), В. Васильєва (1930), Л.П. Кокольнікова (1930), Л.П. Кокольнікова та Черняєвої (1930, 1940 рр.), Ф. Самбук, О. Газе, В. Душечкіної (1931 р.), Демме (1932), Н.К. Ігошиної (1932), В. Михайличенко (1934), Є. Баканач (1935, 1936 рр.), В. Шелудякової (1936 р.), Левшиної (1938), Б.Н. Городкова (1938), Лєнова (1938), О. Пігулєвської (1953), В.В. Василькової (1955), Р. Сисько (1956), Н.Г. Жадринської (1956), В.А. Гаврилюка (1958), А.С. Бухало (1969), І.І. Макарова (1971 р.).

5500 зразків лишайників з Уралу в ліхенологічному гербарії Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН України представлені дуже великою власною колекцією А.М. Окснера (1925 — 1928 рр. — понад 4 тис. зразків) та великою колекцією В. Говорухіна (1928, 1931 рр.), колекціями С. Ліпшіца (1924, 1927 рр.), В. Кошкіна (1931 р.), М.І. Котова (1941 — 1943, 1976 рр.), А.М. Волкової (1961, 1963 рр.), а також окремими зборами Є. Преженцова (1926, 1927 рр.), К.Я. Лукса (1927 р.), В.Б. Сочави (1927, 1928 рр.), І. Крашеніннікова (1929 р.), В. Говорухіна та В. Кошкіна (1931), Барішнікова (1931), К.Н. Ігошина (1932), Ф. Гриня і В. Михайличенка (1933), В.Н. Андрєєва, З.П. Савкіна та Т.С. Некрасова (1932), К.Н. Ігошиної та Є. Флоровської (1936), Н.М. Карташова (1938), М.І. Котова та Є. Карнаухова (1942), Д.К. Зерова (1942), Міняєва (1943), Селіванової-Городкової (1945, 1946, 1967 рр.), А.В. Волкової (1963 р.).

Ліхенологічний інсерований матеріал із Західного Сибіру (210 зразків) представлений колекціями А.М. Окснера (1927, 1940 рр.), Ф. Гриня (1933, 1934), В. Михайличенка (1933, 1934 рр.), а також окремими зразками, зібраними О.О. Єленкіним (1898, 1902 рр.), Л. Пудовіковою (1928 р.), С. Сергєєвою (1930), Л. Соболевою (1965), А. Гудиною (1965), А.Ф. Бачуриною (1970), М.І. Котовим (1975), З.І. Ветровою (1982 р.).

Алтайські лишайники (180 зразків) представлені колекцією А.М. Окснера (1940 р.) та окремими зборами В. Шелудякової (1921), Л. Вторової (1937), Л.Н. Тюліної (1945), Н. Водоп'янової (1967, 1968 рр.), В.П. Гелюти (1985 р.).

В гербарії Інституту ботаніки АН України зберігаються численні зразки лишайників із Середньої Азії (1050): велика колекція А.С. Лазаренка (1927 — 1929, 1933, 1938 — 1940 рр.), колекція Г. Мельвіля (1930, 1936), Л.Н. Соболева

(1931, 1932, 1947 рр.), М.І. Котова (1933 р.), Ф.І. Левіної (1936), Н. Шафєєва (1948, 1949, 1950, 1951 рр.), а також окремі зразки, зібрані В. Дубянським (1906 р.), Р.Ю. Рожевіцем (1908, 1909 рр.), Т. Келлером (1909, 1914, 1917, 1926, 1927 рр.), А.Н. Даніловим (1914 р.), В. Різниченком (1915), М.Я. Савенко (1915), Є.С. Короткевичем (1916), П. Квасніковим (1926), І. Крашенінніковим (1927), Н. Праховим (1931), Власовим (1932), Ф.І. Левіною (1936), Лубенець (1936), Чугасою (1937), Биковим (1938), Рябовим (1938), Вадовою (1938), Раменською (1938), Глобовою (1938), О. Газе і С. Даль (1938), О. Газе (1939), Л. Демідовською (1939), Л. Калошиною (1945), Літвіною та Рябовою (1951), Н.Н. Лебедевим (1957 р.), Р.Х. Акрамовою (1961, 1962 рр.), М. Щербак (1962), О.Г. Ромс (1962), Н.П. Масюк (1966), О.Б. Блюмом (1966), І. Кудратовим (1975, 1978 рр.), А.К. Чхиквадзе (1982 р.), Л.І. Бурдюковою (1984), А.Ж. Усмагуловою (1985 р.), Т.В. Платніковою (без дати) та іншими ботаніками.

Східносибірські лишайники (340 зразків) представлені великою колекцією А.М. Окснера (1927 р.) — із Забайкалля та з околиць с. Чити; колекцією Г. Каневського (1916 р.), а також окремими зразками, зібраними Н. Савич (1932 р.), В. Каратинською (1947), О.Б. Блюмом (1965), С. Кравчук (1967), П. Криловим та Л. Сергієвською (1931), Л.П. Левчук (1936), К.С. Рассадіною (1982), О.М. Тітовим (1983 р.).

Досить великою є кількість ліхенологічних матеріалів з Якутії (понад 2500 зразків). Серед них — великі колекції Н. Савич (1927, 1932 рр.), Т. Работнова (1931 — 1934, 1936 рр.), В. Шелудякова (1931 — 1936, 1939, 1940) та М. Караваєва (1937, 1938, 1940, 1946 рр.); колекції Л.А. Пархової (1935 — 1938 рр.), Н. Прахова (1935 р.), М.Н. Аврамчика (1936, 1937 рр.), В.Д. Олександрової (1956 р.), а також окремі зразки, зібрані Б.А. Тіхомировим (1932, 1935, 1936 рр.), Б.Н. Городковим і Б.А. Тіхомировим (1935 р.), М. Яровим (1935, 1936 рр.), Б.А. Тіхомировим та Г.Н. Уваровим (1949 р.), В.Ф. Шамуровим (1956) і Ю.В. Риковим (1969 р.).

Лишайники Камчатки (100 зразків) представлені лише колекцією Н. Савич (1908, 1909 рр.) та поодинокими зразками, зібраними В.Л. Комаровим (1908 р.), Г.І. Карєвим (1930), Любимовим (1936), Тюліним (1936), Ш.О. Бархаловим (1975 р.).

Ліхенологічні інсервовані матеріали з Хабаровського та Приморського країв (понад 900 зразків) включають велику колекцію А.М. Окснера (1927 р.); колекції Н. Кабанова (1927, 1935, 1936 рр.), А.С. Лазаренка (1930, 1933 — 1936 рр.), Б. Колеснікова (1936 р.), а також поодинокі зразки, зібрані Т.Ф. Соколовим (1911 р.), Т. Гордєєвим (1915), Н. Савич (1920, 1924 рр.), Талановою і Євгеновою (1925 р.), Є.А. Креженцовою (1926), С. Сизіх (1926), Є.А. Пресснцовою (1927), Б.А. Редько (1927), В.П. Савичем (1927), Є.А. Кордаковим (1927, 1936 рр.), Д.П. Воробйовою (1928, 1934), В. Васильєвим (1931, 1933, 1935), В.Н. Городковим (1932, 1934), В.А. Голуб (1933, 1934 рр.), М.Г. Поповим (1950 р.), В. Ворошиловим (1950, 1952 рр.), А.Н. Васильєвою (1953, 1954, 1960 рр.), Л.З. Коваль (1955 р.), Н.І. Іванніковим (1958), О.Б. Блюмом (1965), Х.Х. Трассом (1977), Т.В. Рандлане (1981 р.), О.М. Тітовим (1982, 1984 рр.), С.Я. Кондратьюком (1989 р.).

Значну частину ліхенологічних інсервованих матеріалів складають гербарні зразки, зібрані вітчизняними ботаніками на території зарубіжних країн, а також надіслані із зарубіжних гербаріїв країн Європи, Північної та Південної Америки, Австралії і Нової Зеландії в порядку обміну на дублетні зразки української флори.

У фондах ліхенологічного гербарію зберігаються типові зразки описаних А.М. Окснером видів з території України, Середньої Азії, Алтаю, Далекого Сходу, Сибіру, Уралу, Кавказу.

За матеріалами з України А.М. Окснер описав вісім нових видів: *Bacidia pulchra* Охп. (Україна, Житомирська обл., Олевський р-н, окол. ст. Пост Дров'яний. В лісі, на корі *Ulmus*, 30.V.1931, збір. А. Охнер); *Endocarpon inconspicuum* Охп. (Черкаська обл., Катеринопільський р-н, с. Ерки, на ґрунті, 01.VII.1948, збір. А.М. Окснер); *Endocarpon obscuratum* Охп. (Ворошиловградська обл., Новопсковський р-н, с. Осинове, крейдяний схил, в улоговині верхньої частини, 04.VI.1936, збір. Г. Помогайбо); *Lecania zinaidae* Охп. (Херсонська обл., м. Скадовськ, на *Halocnemum strobilaceum*,

28.IX.1930, збір. А. Окснер); *Staurothele columellaris* Охп. (Запорізька обл., скелі на березі Дніпра на о-ві Хортиця, над лінією весняної води, 19.VI.1927, збір. А.С. Лазаренко); *Thrombium cretaceum* Охп. (Донецька обл., Слов'янський р-н, с. Богородичне, Теплинське л-во, крейдианий схил, 22.IV.1954, зібрані А.М. Окснер та Є.Г. Копачевська); *Verrucaria cretophila* Охп. (Донецька обл., Слов'янський р-н, с. Богородичне, Теплинське л-во, крейдианий схил до р. Сіверський Донець, 22.IV.1954, зібрані А.М. Окснер та Є.Г. Копачевська); *Verrucaria pontica* Охп. (Миколаївська обл., Очаківський р-н, біля с. Парутне, окол. древньої Ольвії, на черепках, 22.VII.1930, збір. А.М. Окснер).

У фондах ліхенологічного гербарію зберігаються також типові зразки трьох нових для України видів, описаних М.Ф. Макаревич: *Lecanora multispora* (Чернівецької обл., Путильський р-н, окол. с. Шепіт, лівий берег р. Шепіт, 980 м н.р.м., на *Alnus incana*, 17.VIII.1952, збір. М.Ф. Макаревич); *Lecanora nemoralis* (Львівська обл., Івано-Франковський р-н, сосново-грабово-буковий ліс біля с. Добростани, на грабі, 27.X.1950, збір. А.М. Окснер); *Melaspilea oxneri* (Київська обл., Києво-Святошинський р-н, ст. Ірпін, у лісі на оголеній деревині ясеня, 13.IX.1928, збір. А.М. Окснер).

В гербарії також зберігаються типові зразки трьох описаних А.М. Окснером видів з Північного Алтаю (*Bacidia zerovii*, *Parmelia altaica*, *P. submundata*); двох — з Далекого Сходу (*Leptotrema lithophila*, *Parmelia duplicatoides*); одного уральського виду (*Aspicilia transbaicalica*); восьми видів з Сибіру (*Cetraria annae*, *Cladonia kanewskii*, *Lecidea gorodkovii*, *Lecidea karavagevii*, *L. lenensis*, *Parmelia borysororum*, *P. teretiuscula*, *P. tominii*); 14 видів з Середньої Азії (*Aspicilia lazarenkoi*, *A. thjanshanica*, *Buellia gordiaginii*, *B. kirghisorum*, *Cetraria potaninii*, *Endopyrenium lambii*, *Lecania bullata*, *Lecania ferganea*, *Placodium kotowii*, *P. sphaeroideum*, *P. verruculiferum*, *Ramalina kazakhorum*, *Staurothele lazarenkoi*, *S. levinae*); трьох — з Кавказу (*Aspicilia grossheimii*, *Phylloporina obsoleta*, *Ramalina kardakovae*). Крім того, у фондах ліхенологічного гербарію наявні типові зразки деяких таксонів лишайників, які були описані іншими дослідниками (*Caloplaca ferganensis* Tomin, *Rinodina terrestris* Tomin, *Aspicilia oxneriana* Blum, *Acarospora zeravspanica* Kudratov та ін.).

Нещодавно колекція типових зразків поповнилася зразком *Xanthoria oxneri* Kondratyuk et Poelt. — лишайника, описаного з Російського Далекого Сходу та Китаю (див. ілюстрації на обкладинці журналу).

У фондах ліхенологічного гербарію Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН України зберігається чимало ексикат лишайників вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема виданих Ботанічним інститутом ім. В.Л. Комарова РАН — «Lichenes Florae Rossiae» та «Lichenotheca Rossica» (куратори О.О. Єленкін і В.П. Савич), а також зарубіжних ексикат — «Cladoniae exsiccatae» (Sandstede), «Plantae Varsaviensis Exsiccatae», «Lich. Sax. exs.» (Schade, Stolle et Riehmer), «Lichenes Slovaciae exsiccati» (I. Pisut), «Flora exsiccata Austro-Hungarica» (Eggerth, Kerstock), «Lichenes Selecti Exsiccati» (A. Vezda), «Fungi Lichenicoli Exsiccati» (A. Vezda), «Flora Hungarica exsiccata» (G. Timko), «Lichenes Bohemoslovakiae exsiccati» (A. Vezda), «Lichenes Romaniae Exsiccati» (P. Cretzoin), «Flora Bulgarica exsiccata» (Б. Железова), «Kryptogamae exsiccatae (Italiae)», «Lichenes selecti scandinavici exsiccati» (A.H. Magnusson), «Lichenes Regni Hungarici exsiccati» (H. Lojka), «Kryptogamae Germaniae Austriae et Helvetiae exsiccatae, Flechten» (W. Migula), «Lichenes exsiccati» (K. Verseghe), «Exsiccata Florae Galiciensis» (A. Rehmman) тощо. Окремо, у вигляді книжок, зберігаються ексикати Л. Рабенхорста: «Lichenes europaei exsiccati» (L. Rabenhorst), «Schweizerische Kryptogamen» (Wartmann et Schenk). Слід зазначити, що в ліхенологічному гербарії зберігаються великі колекції окремих відомих ліхенологів: I. Suza «Lichenes Bohemoslovakiae», L. Galle «Lichenes Hungariae», V. Kufak «Lichenes Bohemiae» та інших.

Гербарій постійно поповнюється. До нього надходять опрацьовані матеріали ліхенологічних досліджень останніх років, а також ті, що потребують визначення видів та впорядкування для інсерції.

У фондах гербарію є дублетні матеріали (понад 2 тис. зразків) для обміну та демонстраційних колекцій, які використовуються з метою популяризації

знань по ліхенології, зберігаються неопрацьовані колекції (деякі зразки визначені лише до роду) багатьох дослідників з найрізноманітніших регіонів земної кулі (всього понад 20 тис. зразків). Серед найбільших таких колекцій — збори М.Ф. Макаревич з Біловезької Пущі (1957 р., близько 4 тис. зразків), Є.Г. Копачевської з Криму (70-ті рр., понад 2 тис. зразків); островів Океанії, з Африки (понад 2 тис. зразків) та з Монголії (більше 1500 зразків), Курильських островів — 2 тис. зразків, з Середньої Азії (різні роки, понад 1500 зразків, збори різних колекторів — А.С. Лазаренка, М.І. Котова, Л.Н. Соболева, Р.Х. Акрамова, Юсупова), Ремана з Польщі (різні роки, більше 1 тис. зразків), В.Д. Александрової з Новосибірських островів (1956 р., близько 900 зразків), А.М. Окснера з Хібін (1928 р., близько 450 зразків), Азербайджану (1935, 1936 рр., близько 500 зразків), Башкірії (1943 р., близько 500 зразків) та Білорусі (1922 — 1925 рр., понад 100 зразків), Шамуріної з Якутії (1955 р., понад 400 зразків); а також невеличкі колекції Г.Ф. Бачуриної з Тюменської обл. (близько 100 зразків), Жаркової з Північного Казахстану (1971 р., близько 100 зразків), Б.А. Тихомірова з Таймиру (близько 200 зразків), І.О. Дудки з Липецької обл. (заповідник «Галичя гора», близько 100 зразків).

Ліхенологічний гербарій Інституту користується широкою популярністю серед ліхенологів. З його матеріалами працюють не тільки українські дослідники, а й науковці інших країн: Х.Х. Трасс, Т.В. Рандлане, А. Саар (Естонія), Н.С. Голубкова, О.М. Тітов, Л.І. Бредкіна, І.І. Макарова (Санкт-Петербург, Росія), М. Хейл, Т. Еслінгер (США), Х. Венска (Фінляндія) та інші. Колекції ліхенологічного гербарію є науково-матеріальною базою для складання «Визначників», «Флор», конспектів. Вони використовуються для написання монографій різного профілю, картування ареалів окремих видів, розв'язання інших питань ліхенології.

У наш час значення гербарних колекцій посилилось у зв'язку зі збідненням флори та її змінами, спричиненими антропогенним впливом. Гербарій залишається важливим науковим документом для систематики, флористики і географії лишайників, їх більш поглибленого вивчення.

Автори щиро вдячні члену-кореспонденту АН України доктору біологічних наук проф. С.П. Вассеру за ідею написання цієї статті та цінні зауваження, зроблені під час її підготовки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Альфред Николаевич Окснер / Сост. Е.Ф. Солонина. — Киев, Наук. думка, 1988. — 28 с.
2. Бачурина Г.Ф., Партика Л.Я. // Укр. ботан. журн. — 1987. — 44, № 6. — С. 93-95.
3. Зеров Д.К. // Там же. — 1924. — № 2. — С. 86.
4. Zahlbruckner A. Catalogus lichenum universalis. 1924 — 1940.

Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного АН України
252601 Київ, МСП — 1, вул. Терещенківська, 2

Надійшла
22.02.93

С.Я. Кондратьюк, Н.Г. Безнис, И.Л. Навроцкая

ЛИХЕНОЛОГИЧЕСКИЙ ГЕРБАРИЙ ИНСТИТУТА БОТАНИКИ им. Н.Г. ХОЛОДНОГО АН УКРАИНЫ

Институт ботаники им. Н.Г. Холодного АН Украины, г. Киев

Освещена история создания лихенологического гербария, описаны пути его пополнения, структура, количество образцов и способы их хранения. Ныне в гербарии насчитывается более 46 тыс. образцов лишайников мировой флоры, среди которых 30 тыс. инсерированных. Образцы в пределах одного вида объединены в три группы: лишайники территории Украины, бывшего СССР и других зарубежных стран. В нем хранятся типовые образцы 40 видов, описанных А.Н. Окснером, и трех — М.Ф. Макаревич, а также многочисленные экзикаты отечественных и зарубежных лихенологов.

HERBARIUM OF LICHENS OF N. G. KHOLODNY INSTITUTE
OF BOTANY, ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE

N. G. Kholodny Institute of Botany, Academy of Sciences of Ukraine, Kiev

The history of creation of the Lichens herbarium is elucidated. The methods of the herbarium preservation and replenishment, its structure, the number of specimens are dealt with. Nowadays the herbarium includes 46000 specimens of the world flora. The herbarium includes also type specimens of 40 lichens species described by A. N. Oxner and 3 lichens species described by M. F. Makarevich, as well as numerous exsiccates of domestic and foreign lichenologists.

NEW BOOKS IN 1993:

Primack R. B. Essential of Conservation Biology. — Sunderland: Sinauer Associates, 1993. — 250 p.

БІОЛОГІЯ ОХОРОНИ ПРИРОДИ

Книга є сучасним введенням у нову галузь науки, що швидко розвивається. Завдяки великому обсягу розглянутого матеріалу може бути довідником.

Зміст. I. Предмет, що визначає науку. Що таке природоохоронна біологія? Що таке біологічна різноманітність? Де проявляється біологічна різноманітність на Землі? II. Загроза біологічному різноманіттю: руйнування, фрагментація і деградація місцезнаходжень. Інші небезпеки для біологічного різноманіття: екзотичні види, захворювання, надмірна експлуатація. III. Важливість біологічного різноманіття. Пряме економічне значення біологічного різноманіття та природні ресурси. Опосередковане значення біологічного різноманіття. Його етичне значення. IV. Охорона на популяційному рівні. Проблеми нечисленних популяцій. Популяційна біологія видів, яким загрожує знищення. V. Практичне використання. Що можна зробити для збереження дикої природи? Організація охоронних територій. Керування охоронними територіями для підтримання біологічного різноманіття. Збереження біологічного різноманіття за межами охоронних територій. Ex situ природоохоронні стратегії. Реінтродукція рідкісних видів. VI. Охорона природи і суспільство. Як охороняти види та їх місцезнаходження на основі законів? Міжнародні угоди. Міжнародні фонди охорони природи. Людство і біологічна різноманітність.

Skelton P. Evolution. An Interdisciplinary Introduction. — Amsterdam: Addison — Wesley, 1993. — 1088 p.

ЕВОЛЮЦІЯ. МІЖГАЛУЗЕВИЙ ПІДХІД

У книзі розглянуті механізми еволюції з використанням різних підходів — генетичного (з коротким екскурсом у молекулярну біологію), біологічного (природний добір і адаптація, вплив поведінки і екології, видоутворення), палеонтологічного (аналіз макроеволюційних патернів для визначення діючих факторів). Висвітлена ієрархія еволюційних процесів.